

Hf 1. Wereldgeschiedenis: een geschiedenis van de wereld?

Is geschiedenis *bunk*, zoals autobouwer Henry Ford ooit zou hebben beweerd, dan is wereldgeschiedenis voorzeker de opperste vorm van gezwam. Is het dit niet, wil het meer zijn dan *one damned thing after another* dan moeten eerst de vragen wat? en waarom? worden gesteld. De belangrijkste reden om vandaag wereldgeschiedenis te bestuderen is toegang te krijgen tot de historische achtergrond van onze hedendaagse geglobaliseerde wereld. Nu we dagdagelijks ervaren hoe complex en verbonden de wereld is waarin we leven beseffen we ook dat regionale en nationale verhalen niet meer afdoende zijn om die wereld te doorgronden. Hoe is deze wereld geworden tot wat ze is, op welke wijze zijn uiteenlopende sociale, culturele, economische en politieke trajecten gegroeid en hoe werken ze op elkaar in? Wereldgeschiedenis vertrekt van de premisse dat de historische levenslopen van individuen, groepen, naties, beschavingen maar zin, betekenis krijgen in hun verbondenheid, binnen het overkoepelende menselijke verhaal. Zoals elke historiografie geeft wereldgeschiedenis dus ook betekenis, maar dan met de focus op vergelijking en interactie op een globaal niveau. Dit inzicht licht ik toe in dit eerste hoofdstuk. De eerste vraag is welk perspectief wereldgeschiedenis hanteert, zowel op het gebied van kijken (kennen) (1) als van denken (kunnen) (2). Dit stelt de vraag naar de identiteit (3) en het waarom (4) van wereldgeschiedenis. Een overzicht van de eigen historiek licht de opvallende vernieuwing in de wereldgeschiedenis tijdens de voorbije decennia toe (5).

Wereldgeschiedenis is een eigen discipline geworden, met een heel eigen vraagstelling, eigen methodologie en theorievorming, eigen publicatiekanalen en een eigen finaliteit. Overschouwt wereldgeschiedenis met de ruimste slagen het verhaal van de mensheid, zij appeleert tevens het meest uitgesproken aan de kernvraagstukken van de hedendaagse samenleving zoals demografische groei, ecologische grenzen, voedselzekerheid, bestuurlijke besluitvorming, culturele diffusie en sociale en economische ongelijkheid.

1. Wereldgeschiedenis is een andere manier van kijken

Wereldgeschiedenis is groot en groots. Groots omdat het tijdsperspectief en de ruimtelijke dimensie ongemeen breed zijn, omdat het aantal thema's binnen wereldgeschiedenis vrijwel oneindig is, omdat de bronnen over en de kennis van (delen) van de wereldgeschiedenis onoverzichtelijk lijkt en omdat het analytische instrumentarium om deze informatie te begrijpen zeer divers is. Toch is wereldgeschiedenis ook beheersbaar. Tijd, plaats, thema's en methodes bakenen een onderzoekskader af waarin grote, ambitieuze maar ook heldere verhalen worden verteld over de immer spannende reis van de mensheid. Veralgemeningen, vergelijkingen, verbindingen en veranderingen dwingen de onderzoekers, de schrijvers en de lezers tot gestructureerde verhalen waarin divergentie en convergentie, verandering en continuïteit, samenwerking en conflict als sturende krachten herkenbaar worden.

De meest aanvaarde definitie van wereldgeschiedenis of globale geschiedenis is: *wereldgeschiedenis bestudeert het ontstaan, de groei en de veranderingen van de menselijke gemeenschappen in een vergelijkend perspectief en in hun onderlinge samenhang. Kernwoorden zijn Communities (gemeenschappen), Comparisons (vergelijkingen) en Connections (verbanden)*. Centraal staat niet de wereld op zich, wel de menselijke gemeenschappen die de wereld doorheen de tijd vorm hebben gegeven.

Wereldgeschiedenis bestudeert die gemeenschappen op tweevoudige wijze: a) in vergelijkend perspectief met het oog op het detecteren van patronen, gelijkenissen en verschillen, en b) in hun interactie via contacten, connecties en beïnvloeding.

Wereldgeschiedenis kijkt naar de diverse vormen van menselijke samenlevingen die zich doorheen de tijd hebben ontwikkeld, maar bekijkt deze niet op zichzelf. Wereldgeschiedenis wordt zo een transregionale en transnationale geschiedenis. De bouwstenen, de actoren zijn de menselijke gemeenschappen. De context, het schouwtoneel is de wereld. Die wereld is de uitkomst van het samenleven van mens en natuur, van de interactie tussen humane gemeenschappen en de ecologische omgeving. Binnen heel verschillende omgevingen maakt de mens keuzes, soms dezelfde, soms andere. Wereldgeschiedenis vraagt zich af welke keuzes werden en worden gemaakt en waarom. Wereldgeschiedenis wil weten waarom die keuzes in heel andere omgevingen soms gelijk, soms erg verschillend zijn.

Wereldgeschiedenis zoekt ook uit in welke mate die keuzes elkaar hebben beïnvloed, in hoeverre interregionale contacten de geschiedenis van menselijke gemeenschappen een andere wending hebben gegeven. Wereldgeschiedenis plaatst op deze wijze de reisweg van de mensheid altijd binnen het mondiale spanningsveld. De uitkomst zijn zogenaamde metaverhalen, verhalen over de geschiedenis van de mens en de mensheid die vertrekken van de lokale en regionale ervaring, maar die op zoek gaan naar bredere verbanden, patronen, connecties.

Wereldgeschiedenis is dus eerst en vooral een perspectief, een manier van kijken die grondig verschilt van andere manieren van sociaal onderzoek. Zonder een mondiale dimensie blijft dit beperkt tot het eigen 'geval' (groep, regio, land) of wordt de context vernauwd tot het eigen ontwikkelingstraject (Europa, het Westen).

2. Wereldgeschiedenis is een andere manier van denken

Wereldgeschiedenis is meer kunnen dan kennen, wereldgeschiedenis is ook een attitude, een houding, een manier van denken. Wanneer menselijke gemeenschappen worden bestudeerd in een vergelijkend perspectief en in hun relatie met, en in hun afhankelijkheid van elkaar, dan wijzigt het beeld. Achter elke opname die we maken zit een 'big picture'. Elke foto die wordt genomen met een scherpe focus kan en moet aangevuld worden met een opname met een breedhoeklens. Deze nieuwe, globale dimensie doet ons andere vragen stellen en oude vragen anders formuleren. Ze bestrijken alle grote domeinen van het menselijk handelen:

- mensen en hun natuurlijke omgeving (inclusief demografie, techniek);
- de ontwikkeling en interactie van culturele systemen (inclusief religies, kunsten, wetenschappen);
- staatsvorming en conflict (inclusief vormen van bestuur zoals rijken en staten, oorlogen, revoluties);
- de vorming van economische systemen (inclusief landbouwsystemen, handel, industrialisatie);
- de ontwikkeling van sociale structuren (inclusief gender, familie, ras, klasse).

Grote vragen lokken grote antwoorden uit. Die vragen en antwoorden herdefiniëren de drie dimensies die in elke sociale en menswetenschap verweven zitten: de ruimtelijke dimensie

('wereld'), de tijdsdimensie ('geschiedenis') en de thematische dimensie ('wereldgeschiedenis', d.w.z. geschiedenis van menselijke samenlevingen).

Wereldgeschiedenis maakt duidelijk hoezeer deze drie dimensies de uitkomst zijn van keuzes, en dus het voorwerp zijn van discussie.

1/ Binnen het ruimere *tijdsperspectief* verliezen de bestaande, cultuurgebonden periodisering en veel van hun betekenis. De 'mondiale tijd', de tijd van de aarde, het leven op aarde of de mensheid vraagt voor andere omschrijvingen. Tijdschalen blijven dus relatief, en worden binnen de wereldgeschiedenis permanent bevestigd.

2/ *Ruimtelijke en geografische concepten* zijn eveneens cultuurgebonden.

Wereldgeschiedenis maakt ons bewust van de vaak uiteenlopende visies die bestaan over de eigen ruimte en over de manier waarop diverse dimensies elkaar overlappen, van lokaal over regionaal, nationaal, internationaal tot mondiaal/globaal.

3/ De *thematische dimensie* is evenzeer de uitkomst van keuzes. Wereldgeschiedenis is immers niet de geschiedenis van alles, kan dat ook niet zijn. Zoals alle historische verhalen wil wereldgeschiedenis betekenis geven, maar dan op een andere, ruimere schaal. Dit kan maar nadat bepaald is wat de eenheid van analyse is (menselijke systemen, ecologische systemen) en welk thema bestudeerd wordt.

In dit inleidend boek staat het bevragen van deze drie dimensies centraal. In het laatste hoofdstuk komen we hier ruim op terug. Op deze manier krijgen we een beter inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van wereldgeschiedenis als betekenisgevend narratief.

3. Welke wereldgeschiedenis?

Wereldgeschiedenis bestudeert het ontstaan, de groei en de veranderingen van menselijke gemeenschappen in een *vergelijkend perspectief* en in hun *onderlinge samenhang*. De aandacht gaat niet naar individuele gemeenschappen (familie, clan, dorp, volk, staat, cultuur, beschaving) maar naar *verschillen en gelijkenissen in de ontwikkeling* van de onderscheiden gemeenschappen en naar de *connecties* tussen die gemeenschappen. Systemen van menselijk samenleven, van klein naar groot, krijgen in de wereldgeschiedenis maar betekenis in een breder perspectief, door het begrijpen van de keuzes die deze gemeenschappen hebben gemaakt in relatie tot hun omgeving en tot elkaar. Deze invulling wordt nog duidelijker wanneer we kijken naar wat wereldgeschiedenis niet is.

Wereldgeschiedenis is niet (of niet alleen):

- universele of totale geschiedenis: wereldgeschiedenis is niet de geschiedenis van 'alles';
- internationale geschiedenis: wereldgeschiedenis is niet alleen de geschiedenis van relaties tussen 'naties';
- (Westerse) beschavingsgeschiedenis: wereldgeschiedenis is meer dan een geschiedenis van de opkomst van één (Westerse) beschaving;
- niet-Westerse geschiedenis (vroeger: koloniale of overzeese geschiedenis): wereldgeschiedenis is meer dan een geschiedenis van de wereld buiten het 'Westen';
- comparatieve maatschappijgeschiedenis: wereldgeschiedenis is meer dan een vergelijkende geschiedenis van maatschappijen;
- globaliseringsgeschiedenis: wereldgeschiedenis focust veel verder dan alleen op de historiek van de hedendaagse globalisering.

Binnen deze vorm van wereldgeschiedenis zijn drie vragen en verhaallijnen dominant. Ten eerste staat de graduele, geleidelijke (interne) groei van menselijke samenlevingen in relatie tot de (externe) ecologische uitdagingen. Binnen elke menselijke groep zien we daarom het ontstaan van vergelijkbare samenlevingspatronen: vormen van sociale orde en cohesie, vormen van taal en communicatie, vormen van leiderschap, vormen van voedselvoorziening, vormen van sociale reproductie (fertiliteit, opvoeding van kinderen, familiestructuren) etc. Binnen die patronen worden gelijke, maar ook vaak verschillende keuzes gemaakt. Die keuzes hangen in sterke mate af van de natuurlijke context waarbinnen de groepen leven. Ten tweede vormen menselijke groepen door een toenemende interactie grotere, overkoepelende structuren, culturen of beschavingen. Elke cultuur of beschaving dient een antwoord te geven op dezelfde vragen: welke systeem van (politieke) beheersing (staat, leiderschap, bureaucratie...), welk systeem van (economische) overleving (landbouw, handel, nijverheid, roof...), welk systeem van (sociale) controle (legitimatie, repressie...) en welk systeem van (culturele) zingeving (religie)? De keuzes die binnen elke cultuur/beschaving worden gemaakt laten eveneens veel gelijkenissen en verschillen zien. Ten derde komen culturen en beschavingen met elkaar op vreedzame of minder vreedzamer wijze in contact, met een veelal een grote impact. Deze contacten verlopen via heel uiteenlopende wegen, en hebben heel uiteenlopende gevolgen: handel (transactie van goederen), migratie, culturele diffusie of imitatie, roof, verovering, oorlog, integratie, incorporatie.

Voor het begrijpen van deze grote vragen is het niet nodig alles te kennen over alles. Vooreerst is het belangrijk keuzes te maken die verband houden met de eenheid van analyse (groep, volk, regio, beschaving...), het tijds kader (periode), het ruimtelijke kader (plaats) en het thema (invalshoek). Deze keuzes bestrijken niet noodzakelijk (en zelfs veelal niet) de hele wereld, maar hebben altijd de ambitie de eigen casus te overstijgen, om zo een verhaal te brengen dat inzicht geeft in het ontwikkelingstraject van de gehele menselijke gemeenschap. Vervolgens wordt een gepast onderzoeksmodel uitgewerkt dat steunt op drie pijlers.

a/ Een vergelijkende analyse, waarin de eigen casus een plaats krijgt in een breder geheel. Vergelijking vermijdt de val van de absolute uitspraken over een vermeende 'eigenheid' of exclusiviteit van menselijke samenlevingen (comparatieve analyse).

b/ Een analyse van de interactie en interconnectie tussen samenlevingen of systemen, en van de wijze waarop die patronen van contact veranderen (netwerkanalyse, translokale/transnationale analyse).

c/ De analyse van menselijke systemen waarbinnen de onderscheiden samenlevingen en hun onderlinge contacten vorm krijgen. Het gaat hier over grote, overspannende krachten die in hun geheel, in hun systemische eenheid moeten worden bestudeerd, zoals economische systemen (cfr het huidige wereldsysteem), migratiesystemen, ecologische systemen (klimaat, ziektes), culturele systemen. Menselijke samenlevingen zijn steeds door meerdere van deze systemen met elkaar verbonden, en handelen tevens in reactie op deze systemen (systeemanalyse).

Dit driedubbele spoor vormt *één, onlosmakelijk traject*. Hiermee moeten we een antwoord kunnen vinden op de basisvragen in de wereldgeschiedenis:

- Hoe trachten bevolkingsgroepen in verschillende contexten van tijd en plaats gelijkaardige doelstellingen met andere middelen te halen: de reproductie van hun fysieke zelf, van hun arbeid, hun kennis en hun inzichten, van sociale en culturele patronen en ten slotte, van hun

samenleving? Welke factoren (extern: ecologisch, intern: maatschappelijk) bepalen de verschillende of gelijkaardige uitkomsten?

- Op welke wijze bouwen bevolkingsgroepen hun samenleving uit en wijzigen die maatschappelijke systemen zich ten gevolge van contact, interactie of conflict met andere samenlevingen? In hoeverre leven bepaalde maatschappelijke systemen naast elkaar, of nemen systemen andere systemen over?

Uit het voorgaande leren we het volgende. Ten eerste is het duidelijk dat de 'wereld' in wereldgeschiedenis niet staat voor de fysische notie 'aarde', maar wel voor de gehele mensheid, de menselijke samenleving, als uitkomst van menselijke keuzes in een vreemde, natuurlijke context. Anders gezegd: de wereld is geen ding, maar het is een menselijke activiteit. Ten tweede verhindert deze afbakening niet dat het centrale thema in de wereldgeschiedenis minder gemakkelijk te vatten is dan in een 'nationale geschiedenis'. Daar is de rode draad de politieke organisatie van een land/staat/natie. Het is de politiek die van een staat een staat maakt. Waar nodig worden economische, sociale en culturele analyses ingebracht. Wereldgeschiedenis is niet opgebouwd rond een politiek verhaal. Evenmin is dat het geval voor het ecologische (mens/natuur), demografische (reproductie), economische (overleven), sociale (machtsstructuren) en culturele (zingeving) verhaal. Alle verhalen vloeien immers samen in de vraag hoe samenlevingssystemen doorheen de tijd en aangepast aan de plaats vorm krijgen, en hoe ze via connectie, coöperatie of conflict zich aanpassen en veranderen. Ten derde is niet zozeer kennis van data, gebeurtenissen en personen belangrijk. De nadruk ligt niet op memoriseren, maar op analyseren, vergelijken en begrijpen. Wat een mens, of een groep mensen ook doet (al dan niet bewust), altijd speelt op de achtergrond een mondiale dimensie. Keuzes zijn altijd mede bepaald en begrensd door de plaats van de mens of groep van mensen binnen de gehele humane gemeenschap. Wereldgeschiedenis stelt het aanleren van en kritisch omgaan met die attitude centraal. Ten slotte is wereldgeschiedenis, zoals de postmodernisten onterecht vreesden, geen nieuw, alles overkoepelend verhaal (*master narrative*), vertrekkend van een exclusief, eenduidig verklaringskader. Het is wel een metaverhaal, een verhaal van verhalen, met een blik die weids is en ambities die groots zijn, maar met antwoorden die nooit absoluut en definitief zijn.

4. Waarom wereldgeschiedenis?

Wereldgeschiedenis ambieert een andere vorm van kennis en van inzicht.

Wereldgeschiedenis is de beste manier om het verhaal van de gehele menselijke gemeenschap in beeld te brengen, te analyseren en te begrijpen. Welke historische en ruimtelijke schaal ook wordt gehanteerd, altijd is het nodig de brede context in beeld te houden. Historische processen zoals familiale samenleving, culturele reproductie of staatsvorming, spelen zich zelden of nooit af in isolement. Wereldgeschiedenis tracht via het brede kader betekenis te geven aan de myriaden menselijke acties die onze 'wereld' hebben gecreëerd. Zoals al aangegeven ligt een drievoudig inzicht ligt aan de basis hiervan.

a/ Samenlevingen komen en gaan, volgen elkaar op of richten elkaar te gronde, en zijn dan ook nooit gelijk. Niettemin delen ze een aantal basiskarakteristieken: zij ontwikkelen allemaal materiële (economische) overlevingsstructuren, politieke beheerssystemen, sociale en gender (man/vrouw) verhoudingen, culturele zingevingspatronen, demografische en

familiale reproductiesystemen. Daarom kunnen ze worden vergeleken, en kunnen we via een *comparatieve analyse* een beter inzicht krijgen in de manier waarop mensen hun leven binnen een samenlevingsgroep vormgeven en waarom in bepaalde contexten bepaalde keuzes worden gemaakt, en andere dan weer niet.

b/ Samenlevingen ontstaan, groeien en veranderen niet op zichzelf. Zij staan altijd, in mindere of meerdere mate, in contact met andere samenlevingen. Deze patronen van *interactie/interconnectie* is een tweede motivatie voor een sociale/historische wetenschap op globaal niveau. De impact van deze interacties wordt maar zichtbaar bij een bredere/ruimere analyse dan die van een individuele samenleving.

c/ Samenlevingen zijn bijna steeds het primaire analysemiddel, maar zelden kan het niveau van analyse en interpretatie hiertoe worden beperkt. Menselijke groepen geven hun bestaan vorm binnen bredere maatschappelijke contouren die niet louter in hun subniveau kunnen worden begrepen. *Systemen* van beïnvloeding, ruil en migratie overkoepelen vaak vele menselijke gemeenschappen en vinden hun bestaan juist in het samengaan van diverse, ongelijke geografische dimensies.

Daarenboven maakt wereldgeschiedenis vaak ook een hedendaagse, morele claim. Wereldgeschiedenis leert over de complexiteit van de vroegere en de huidige wereld. Ze leert dat verschillen en diversiteit basiskennmerken zijn van het menselijke verhaal, en dat inzicht hierin en omgaan hiermee een belangrijke morele eigenschap is. Hierbij worden beoordelingen niet alleen afgewogen tegenover de eigen wereld, maar ook, en vooral, tegenover de complexiteit van de menselijke geschiedenis.

Samengevat. Wereldgeschiedenis is belangrijk, niet zozeer voor een globale kennis, maar wel voor het (leren) hanteren van een globale blik. Die globale blik verkrijgt je niet door het optellen van nationale of regionale casussen, maar door het terugdraaien van de lens waardoor je kijkt om zo de wereld, en meer bepaald de wijze waarop menselijke contacten en interacties hebben plaatsgevonden, in één, zo weinig mogelijk versnipperd blikveld te krijgen. Wereldgeschiedenis is bijgevolg niet alleen een historisch, maar evenzeer een hedendaags verhaal. Het mondiale perspectief verbindt mensen, volkeren en culturen. Zij verbindt uiteenlopende plaatsen, verbindt verschillende periodes, verbindt de vroegere wereld met die van vandaag en die van morgen.

Deze inzichten kunnen we vertalen in enkele doelstellingen van wereldgeschiedenis als *vak*. Deze doelstellingen deel ik op in *kennen* (passief inzicht) en *kunnen* (actief toepassen). De belangrijkste zijn:

a) *Kennen*:

- Een inzicht in het waarom, het hoe en het wat van wereldgeschiedenis. Een 'inleiding tot' is belangrijker dan een 'overzicht van'. De drie dimensies tijd, ruimte en thematische invulling staan hierin in hun onderlinge samenhang centraal.

- Begrijpen dat vraagstukken in de humane wetenschappen binnen een mondiale context niet alleen vaak andere antwoorden krijgen, maar dat die antwoorden even vaak niet eenduidig zijn. Studenten moeten dit kunnen uitleggen, staven, en moeten dit aan de hand van voorbeelden kritisch kunnen bespreken. Ze moeten zich met andere woorden bewust zijn van het feit dat het gehanteerde perspectief (tijd, plaats, thema) bepalend is voor de antwoorden die gegeven worden. Daarbij moeten ze altijd het perspectief van waaruit antwoorden worden geformuleerd (bv. 'eurocentrisch' tegenover 'mondiaal') evalueren en in vraag stellen.

b) Kunnen:

- Formuleren hoe het mondiale perspectief zich verhoudt tot andere schalen in tijd en ruimte.
- Uitleggen op welke wijze processen van interactie en diffusie de mondiale samenleving vorm geven.
- Beoordelen hoe via een vergelijkende analyse processen van verandering versus continuïteit kunnen worden beoordeeld.
- Begrijpen hoe connecties en systemen menselijke samenlevingen voortdurend veranderen.
- Kritisch evalueren van universele pretenties en veralgemenende uitspraken over de mens en zijn samenleven.

5. Wereldgeschiedenis als traditie en vernieuwing

Geschiedenis is tot op vandaag nog altijd in sterke mate 'nationale' geschiedenis. Zij is nog altijd vooral de geschiedenis van een volk, een culturele ruimte, een groep mensen bezig met de opbouw van een eigen samenleving, in moderne termen, van een natie/staat. Dit verhaal van de opbouw van een eigen samenleving is belangrijk. Die samenleving - Vlaanderen, België, Europa, het Westen- is de sociaal-politieke, maar ook vaak culturele en economische context waarbinnen ieder van ons zijn of haar leven vorm tracht te geven. Dat nationale verhaal speelt zich echter niet af in een vacuüm, het is altijd deel van een groter geheel. Niettemin is de zogenaamde nationale geschiedenis niet erg oud. Zij ontstaat, niet toevallig, samen met het verschijnen van de moderne natiestaten in onze gewesten. Dit proces heeft zijn wortels in het *Ancien Régime*, maar krijgt pas zijn hoogtepunt in de 'romantische' 19de eeuw. Net zoals de nationalistische en eurocentrische historiografie kinderen waren van hun tijd, en dus inspeelden op een behoefte aan legitimering (de natiestaat, de Europese hegemonie), ontstaan andere vormen van geschiedschrijving als reactie op een welbepaalde nood aan kennis en verantwoording. Dit korte overzicht licht dit toe.

Ethnocentrische wereldgeschiedenissen

Historische verhalen met een blikveld buiten de eigen ruimtelijke, etnische en politieke grenzen hebben een lange traditie in China, Japan, Zuidoost Azië, de islamwereld en delen van Europa (Griekenland). In andere delen van de wereld zijn er voor de periode vóór de westerse kolonisatie weinig of geen sporen van dergelijke 'universele' geschiedenissen terug te vinden. Sub-Sahara Afrika heeft geen eigen teksten nagelaten; bijgevolg weten we nauwelijks iets over de wijze waarop Afrikanen de wereld buiten de eigen fysische en mentale grenzen zagen. Hetzelfde geldt voor de volkeren op het Amerikaanse continent en in Oceanië. De hindoe wereld heeft ook weinig getuigenissen nagelaten interesse wordt betoond voor de buitenwereld. Dit is verrassend, omdat het Indische subcontinent lange tijd de centrale schakel was in een breed Afrikaans-Aziatisch handelssysteem en tevens de geboorteplaats was van een nieuwe universele religie, het boeddhisme.

De oudste historiografische overzichten met een universele pretentie willen de eigen wereld - joods, Grieks, hellenistisch, islamitisch, Arabisch, Chinees, Japans - in een eigen (ontstaans)verhaal vatten. Daarnaast brengen deze geschiedenissen vaak een beeld van de

(gewenste) wereldorde, de manier waarop binnen de gekende wereld de volkeren zich tot elkaar verhouden of horen te verhouden. Met deze historische verhalen wordt aan de eigen wereld, in zijn historische wortels en in relatie tot de gekende buitenwereld, betekenis gegeven. Zij zijn dan ook altijd teleologisch van inslag, waarbij de superioriteit van de eigen beschaving het logische vertrek- en eindpunt is. Nieuwsgierigheid voor de buitenwereld is er pas wanneer die volkeren een rol spelen in het eigen verhaal. Zo besteden historiografen uit de islamwereld veel aandacht aan de omwereld, terwijl de hindoewereld veel meer in zichzelf is gekeerd. Elke sociale groep koestert haar eigen genesisverhaal, het verhaal van de (mythische) oorsprong van de groep. Grote religies leggen dat oorsprongsverhaal vaak vast (jodendom, christendom, islam). Deze verhalen combineren mythe, bovennatuurlijke predestinatie en zingeving met feitelijke gebeurtenissen uit het eigen verleden. Zij ambiëren een algemene, universele en vaak tijdloze waarheid te brengen. Binnen het christendom bouwt de 'historia universalis' op deze traditie verder. Zij brengt het teleologische en tijdloze verhaal van de 'twee steden' (van God en van de mensheid), zoals eerst geboekstaafd door *Sint-Augustinus* (4de eeuw n.t.). Een voorbeeld binnen deze traditie van universele geschiedenis is J.B. Bossuet, *Discourse on Universal History* (17de eeuw), die een mix brengt van theologie, mythe en historische verhalen.

Binnen diverse culturen groeit eveneens een meer 'wereldse' historiografische activiteit, met de blik op de in die tijd bekende wereld. *Herodotos* is niet alleen de historiograaf van de Griekse wereld, maar tevens van de hele toenmalige door de Grieken gekende wereld (5de eeuw v.t.). Om de verschillen te begrijpen tussen Grieken en niet-Grieken (*barbaroi*), zoekt hij naar geografische en etnografische verschillen en samenhangen. Hiertoe maakt hij studiereizen door de toen door de Grieken gekende wereld. Zijn werk *Historiën* (*historiès apodeksis*), een omvangrijke bundeling van boeken, houdt het midden tussen de memoires van een reiziger en een poging om als geschiedkundige op afstandelijke wijze aan geschiedschrijving te doen. Geschiedschrijving maakt traditioneel ook deel uit van de Chinese en Japanse cultuur. Deze historiografie is opgebouwd uit annalen, biografieën van leiders en andere voorbeeldfiguren, calendaria en kronieken van het politieke en culturele leven. Deze kennis dient het bestuur en het rijk als voorbeeld of als uitstraling. De belangstelling voor volkeren buiten het rijk is beperkt tot de eigen belangen, handel of verovering. Chinese geschiedschrijvers zien de wereld tot de 19de eeuw in sinocentrische termen. De wereld wordt opgedeeld in zones, naargelang de volkeren dichter of verder weg staan van de Chinese beschaving. De superioriteit van het Chinese centrum bepaalt het beeld van de andere regio's en volkeren, net zoals bij Europese of Arabische schrijvers 'barbaren' genoemd. De beroemdste geschiedschrijver uit het oude China is *Sima Qian* (of *Ssi-ma Ch'ien*, 2de-1ste eeuw v.t. tijdens de Han-dynastie). Hij combineert indrukken uit de vele reizen die hij maakt met historische verhalen en data, die hij met kritische zin onderzoekt. In zijn werk *Shiji* (De historische gebeurtenissen) tekent hij het verhaal op van China vanaf de tijd van de mythische Gele Keizer tot de Han-dynastie, samen 3000 jaar Chinese geschiedenis. *Shiji* bestaat uit dertig hoofdstukken algemene politieke, dynastieke, economische en culturele geschiedenis en vervolgens honderd hoofdstukken met een biografische insteek.

Tot de 19de eeuw is de traditie van universele geschiedenis het sterkst aanwezig in de islamwereld (in zowel Arabische, Perzische als Ottomaanse talen). Dit heeft zeker te maken

met een geschiedenis van duizend jaar van handel, expansie en verovering, en met een traditie van incorporatie van nieuwe volkeren onder het islamitische gezag. De islamwereld is geen rijk in de formele betekenis van het woord, maar veeleer een oecumenische gemeenschap. Kennis over de diverse delen van de wereld heeft daarom zowel een praktisch als een legitimerend doel. De focus in de geschiedschrijving is breed: verhalen over heersers en gebeurtenissen, kronieken van het bestuur en histories van steden en provincies. De belangrijkste periode in de eigen geschiedenis is die van het ontstaan en de expansie van de islam. Hoewel de teksten worden geschreven onder het gezag en de goedkeuring van de religieuze en wereldlijke autoriteiten, is er veel aandacht voor een zo accuraat mogelijk relaas. Ook in de islamitische geschiedschrijving staat de eigen chronografie vaak centraal (*Ja'far al-Tabari*, 9-10de eeuw n.t., met een geschiedenis van profeten en koningen van Adam tot de profeet Mohammed). Het werk van *Ibn Chaldoen* (14de eeuw n.t.) heeft een echte 'universele' pretentie, de ambitie van een beschavingsgeschiedenis. Zijn levenswerk is *Kitab al-Ibar* (Boek der Voorbeelden), waarin hij drie geschiedenissen combineert: de *al-Muqaddimah* (in het Grieks bekend als *Prolegomena*), een inleiding op zijn project van wereldgeschiedenis, boeken 2 tot 5 die een geschiedenis brengen van de (hem bekende) 'menschheid', en boeken 6 en 7 met een geschiedenis van de Berbervolken. Zijn werk heeft een heel moderne sociologische inslag omdat hij op zoek gaat naar de impact van sociale en politieke cohesie op de opkomst en neergang van volkeren en beschavingen. Tevens besteedt hij veel aandacht aan geografische en klimatologische factoren, wat van hem de echte voorloper van de latere wereldhistorici maakt.

Een Europees universalisme

Met de 18de-eeuwse verlichte filosofen zet zich in Europa de secularisering van de 'eschatologische, universele geschiedenis' zich door (Voltaire, Kant). Dit mondt in de 19de eeuw uit in de zoektocht naar 'algemene wetmatigheden' die de geschiedenis van de mensheid vorm geven, zoals de 'idealistische wereldbeelden' van Georg Wilhelm Friedrich Hegel, het 'historische materialisme' van Karl Marx en de 'evolutietheorie' van Charles Darwin. Dit universalisme wordt echter op een heel eigen manier ingekleurd door twee eeuwen westers triomfalisme. De 19de eeuw is de Europese eeuw, met een absolute economische, politieke, militaire en ideologische hegemonie. De economische groei en de imperialistische expansie zijn ongezien. De overgrote meerderheid van de Europese intellectuelen schrijft zich in een introspectief wereldbeeld in, waarbij Europa de norm is. Zij volgen hierbij het adagium van Hegel, dat stelt dat alleen volkeren die een staat hebben gevormd en een bepaalde vorm van spirituele ontwikkeling hebben bereikt, een eigen geschiedenis kunnen hebben. Hij voegt hier aan toe dat geschiedenis reist van oost naar west, waarbij Azië het begin en Europa het einde van de geschiedenis is. Modernisering en vooruitgang, revolutie en ontwikkeling volgens het Europese pad, dit wordt de canon in de geschiedschrijving, en in alle sociale wetenschappen. De Europese weg is de norm, wat hierbuiten valt (het Oosten), wijkt hiervan af. Het in kaart brengen van het Europese ontwikkelingstraject is de centrale doelstelling van nieuwe wetenschappelijke disciplines zoals sociologie, economie en geschiedenis. Die niet-Europese wereld wordt het onderzoeksobject van etnografen en antropologen, op zoek naar de verklaring van 'het andere'. Hiermee vindt een splitsing ('disciplineren') van de wetenschappen plaats: de menswetenschappen splitsen af van de fysische wetenschappen en de menswetenschappen

worden op hun beurt opgedeeld in subdisciplines met eigen codes, jargon, publicatiekanalen, scholen, opleidingen, etc (geschiedenis, antropologie, sociologie, ...). Meer algemene, disciplineoverschrijdende benaderingen komen zo in de verdrinking en zo ook de aandacht voor het bredere beeld, de grote schaal en de lange termijn. Deze doorbraak van een eurocentrisch moderniseringsperspectief met universalistische pretenties gaat samen met de triomf van de nationalistische historiografie, met boegbeelden als Jules Michelet, George Bancroft en Henri Pirenne. Het is hierbinnen dat de nieuwe standaarden van het *historische métier* (heuristiek, analyse, bewijsvoering, synthese) worden vastgelegd. Er is nog aandacht voor zogenaamde 'universele geschiedenissen', maar die focussen bijna exclusief op de opgang (en soms ook op de voorspelde neergang) van het Westen (August Comte, Leopold von Ranke). Deze nationale en eurocentrische benadering blijft de standaard in de geschiedenis en in de sociale wetenschappen tot ver in de 20ste eeuw.

Aan de rand van het dominante historische bedrijf bewaren twee tradities of paradigma's de bredere, mondiale blik. Dit is ten eerste het paradigma van de beschavingsgeschiedenis, geschreven in de oudere traditie van de geschiedenisfilosofie. Bekende voorbeelden zijn Oswald Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918-22), H.G. Wells (*A Short History of the World*, 1922) en Arnold Toynbee (*A Study of History*, 1933-61). Beschavingen worden in deze werken geanalyseerd als min of meer op zichzelf staande grootheden, autonome organismen met een eigen levenscyclus (opkomst, groei, ondergang). Daarnaast, en geheel los hiervan, is het paradigma van de (kapitalistische) wereldeconomie (opkomst en ondergang van één globaal, overkoepelend economisch systeem, cf. Marx en Engels) voor een aantal auteurs de inspiratie voor grootschalige historische analyses. Voorbeelden zijn Vladimir Lenin (*Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus*, 1916), Karl Polanyi (*The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, 1944), Maurice Dobb (*Studies in the Development of Capitalism*, 1946) en Fernand Braudel (zie verder).

Een nieuwe wereldgeschiedenis

Na Wereldoorlog Twee groeit met de economische heropbouw en de dekolonisatie een nieuwe, globale wereldorde. Vanaf de jaren 1960 krijgt wereldgeschiedenis een nieuwe impuls. Ze verandert hierdoor geheel van objectieven en van inhoud. De belangrijkste stimuli voor deze opkomst en gedaantewisseling van wereldgeschiedenis komen van buiten het academische geschiedenisbedrijf. Ten eerste groeit sinds de jaren 1960 het besef dat samenlevingen geen zelfstandige levenscyclus hebben, maar slechts vorm krijgen door *processen van onderlinge interactie*. Daardoor neemt de behoefte toe om niet alleen groeps- en maatschappijvorming comparatief te ontleden, maar tevens om een ruimer tijds- en plaatsperspectief te hanteren. Naast de lokale 'setting' waarbinnen mensen hun leven vorm geven, krijgt de globale dimensie waarin samenlevingen groeien of wegwijnen, meer en meer aandacht. Voorbeelden zijn het onderzoek naar handelsrelaties en migratiestromen zoals het werk van Philip Curtin (*The Atlantic Slave Trade*, 1969; *Cross-cultural Trade*, 1984), de studie van de politieke economie als een (ongelijk) mondiaal systeem: Andre Gunder Frank (*World Accumulation, 1492-1789*, 1978), Immanuel Wallerstein (*The Modern World-System*, 1974, 1980, 1989, 2011; *Historical Capitalism*, 1983) en de geschiedenis van de wereld buiten Europa: Eric Wolf (*Europe and the People without History*, 1982). Daarnaast is

er een toenemende historische interesse voor processen op *een ecologische schaal*, zoals de verspreiding van ziektes, planten en dieren, en de impact van veranderingen in geologie, klimaat en energiestromen op de mensheid. Pioniers zijn William H. McNeill (*Plagues and Peoples*, 1976), Alfred Crosby (*The Columbian Exchange. Biological and Cultural Consequences of 1492*, 1972 en *Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900-1900*, 1986) en later Jared Diamond (*Guns, Germs and Steel. The Fates of Human Societies*, 1997). Opvallend is de stimulerende invloed van niet-historische auteurs zoals de sociologen Frank en Wallerstein, de 'ecologist' Crosby, de antropoloog Wolf en de evolutionair bioloog Diamond.

Ook binnen de historische wereld wordt vanaf de jaren 1960 het paradigma van de staat als primaire analyse-eenheid ter discussie gesteld. Fernand Braudel analyseert in zijn *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949) het Middellandse-Zeegebied als *één économie-monde*, één wereld-systeem waarbinnen traditionele grenzen van naties, culturen en beschavingen worden doorbroken. Deze geïntegreerde analyse van menselijke interactie zet een nieuwe standaard in de geschiedschrijving. Met zijn baanbrekende werk uit 1963, *The Rise of the West. A History of the Human Community*, focust William H. McNeill op beschavingen, echter niet als op zichzelf bestaande, elkaar aflossende eenheden, maar als interagerende systemen. Vier paradigma's lossen elkaar af in McNeill's wereldgeschiedenis: het stedelijke paradigma (ontstaan van beschavingen), het oecumenische paradigma (interactie tussen beschavingen), het Europese expansie paradigma (creatie van de 'moderne' wereld) en het koudeoorlog paradigma (20ste eeuw). Belangrijk is dat McNeill hierbij de grenzen van de staatsgebonden geschiedenis eveneens openlegt. Braudel verbreedt zijn analyse van het vroege kapitalisme als wereld-systeem in *Civilisation Matérielle, Economie et Capitalisme, XVe-XVIIIe* (1979) en McNeill publiceert nog werken als *Plagues and Peoples* (1976) en *The Pursuit of Power. Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000* (1982).

In de jaren 1980 groeit de impact van de nieuwe wereldgeschiedenis, wat zich vertaalt in een verdere professionalisering van het veld, door middel van eigen publicatiekanalen, eigen professionele organisaties, wetenschappelijke bijeenkomsten en debatten, eigen cursussen, opleidingen en tekstboeken, en door het langzaam ontwikkelen van eigen standaarden, eigen argumentaties en een eigen jargon. Volgens Patrick Manning (*Navigating World History*, 2003) is dit niet alleen logisch, maar ook noodzakelijk. Wereldgeschiedenis is immers geen optelsom van lokale en/of nationale kennis. Daarom kan de moderne wereldgeschiedenis niet zomaar de standaarden en methodes overnemen van de bestaande humane en sociale wetenschappen. Een verdere professionalisering van de wereldgeschiedenis moet volgens Manning samengaan met een verdere exploratie van de mogelijkheden en de grenzen van:

- a/ Bronnen en data. Die zijn veelal opgesteld in de context van een gemeenschap of, meer recent, een nationale staat, en moeten dus 'herlezen' worden.
- b/ Methodes. Voor het herinterpreteren van de data zijn nieuwe of aangepaste methodes in dataverzameling en -analyse nodig, zoals comparatieve technieken en systeemanalyse.
- c/ Analyses. Het interpretatiekader is niet meer exclusief de lokale gemeenschap of de nationale staat, maar integreert een bredere schaal.

d/ Theorievorming. Er wordt gekeken naar andere sociale en ook fysische wetenschappen (zoals de chaostheorie) om 'globale kennis' betekenis te geven buiten het lokale/nationale kader.

Beschavings- versus wereldgeschiedenis

De inhoudelijke heroriëntatie van een beschavingsgeschiedenis naar een moderne en geïntegreerde wereldgeschiedenis is een cruciaal proces. Het impliceert een fundamentele paradigmaverschuiving waarin met de woorden van de in Bangladesh geboren historicus Dipesh Chakrabarty de Europese geschiedenis wordt 'geprovincialiseerd' (*Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, 2000). Deze omschakeling is echter niet rechtlijnig, beschavingsgeschiedenissen worden nog steeds gepubliceerd. Bovendien is dit proces aanleiding tot intense ideologische debatten over de inhoud van wereldgeschiedenis en over de plaats en de rol van het bredere historische perspectief. Peter Stearns (*Western Civilization in World History*, 2003) schetst het moeilijke samengaan van de concepten 'civilization' en 'world' in de recente wereldgeschiedenis. Vooral binnen de Amerikaanse academische en onderwijskundige wereld heeft dit geleid tot een lang en intens debat, met als inzet de zin of onzin van een (westers) beschavingsperspectief, samengevat als *Western civ.* *Western civ.*, of de geschiedenis van de westerse civilisatie, is in de Verenigde States gegroeid uit de oudere nationale geschiedschrijving. In de zoektocht naar de wortels van de Amerikaanse natie zocht men naar gelijkwaardige partners met een soortgelijk waardesysteem ingebed in een westers beschavingsmodel. Het verhaal van *Western civ* draagt een sterke boodschap van superioriteit en vooruitgang uit. De focus ligt op de Europese en Amerikaanse geschiedenis, andere volkeren en delen van de wereld komen pas in beeld wanneer zij met deze westerse samenleving in contact komen. Kritiek op de enge invulling van het beschavingsconcept en op de 'imperialistische wandaden' van de toenmalige westerse (Amerikaanse) samenleving voeden in de jaren 1960 en 1970 de inhoudelijke bezwaren tegen *Western-civ*-opleidingen. De kritiek spitst zich toe op a) de homogeniserende notie 'beschaving', waarin differentiatie, interne verschillen en onderlinge belangenstrijd te weinig aandacht krijgen, b) het vooruitgangsidee dat uitgaat van een westerse 'moeder'beschaving en c) de beschaving als ideologisch concept dat geen ruimte laat voor andere samenlevingsvormen. Vanuit die kritiek worden in die jaren concepten van wereldgeschiedenis voorgesteld die uitgaan van een gelijkwaardigheid van beschavingen en culturen, en die meer focussen op de wisselwerking tussen diverse menselijke systemen. In de neoliberale jaren 1980 krijgt de beschavingsgeschiedenis een nieuwe impuls, vooral vanuit de motivatie dat de eigen geschiedenis het allereerste referentiekader moet zijn en blijven. Westerse waarden krijgen in die optiek een hernieuwde aandacht en samen hiermee ook de vermeende uniciteit van een westers beschavingsmodel. Deze reactie, waarin wordt teruggekeerd naar een meer particularistische geschiedschrijving (met nadruk op verschillen), situeert zich, paradoxaal of niet, binnen een periode van versnelde globalisering. Vandaar dat vanuit vele wetenschappelijke middens, zeker vanaf de jaren 1990, de roep voor een waarlijke wereldgeschiedenis alsmaar sterker wordt. Deze geschiedenis mag niet uitgaan van één samenlevingsvorm, maar geeft aandacht aan de diverse manieren waarop mensen met elkaar hebben samengeleefd, en dit op een vergelijkende en geïntegreerde manier. Het debat over beschavings- versus wereldgeschiedenis, dat nog wordt altijd gevoerd, toont aan hoe gevoelig inhoudelijke

keuzes liggen binnen het mondiale perspectief en hoe nauw ze zijn verbonden met normatieve visies op het wereldgebeuren, de zogenaamde *world views*.

Een nieuwe wereldgeschiedenis is een antwoord op nieuwe vragen in een nieuwe tijd waarin globale kennis, globale interactie en globale uitdagingen meer en meer de agenda bepalen. Het Westen, laat staan Europa, is niet meer de norm; ontwikkeling via het westerse pad niet meer vanzelfsprekend. Nieuwe kennis moet inspelen op de nieuwe behoefte aan inzichten op een mondiale schaal, waarbij niet meer uitgegaan wordt van vermeende universele aanspraken van één regio. Het historische verhaal moet zich losmaken van particuliere belangen van één groep, natie, religie of volk. Het moet een metaverhaal brengen dat oog heeft voor de diversiteit in de menselijke geschiedenis en tegelijkertijd die diversiteit samenbrengt in een menselijke reisweg die al van meet af aan mee bepaald wordt door globale interacties. De omstandigheden voor een nieuwe wereldgeschiedenis zijn gunstig. Niet alleen is onze kennis over de geschiedenis van menselijke gemeenschappen uit alle tijden en van alle plaatsen enorm toegenomen en zijn onze methodes en interpretatiemodellen verfijnd en aangepast. Tevens hebben we geleerd van de inzichten en de fouten van de introspectieve, eurocentrische en nationale historiografie, en van hun gebruik van vaak te enge concepten (beschaving, Westen, etc.). Maar vooral loopt na twee eeuwen de absolute hegemonie van het westerse maatschappijmodel en van het westerse denken af. Een dialoog met kennis en inzichten buiten het Westen noopt ons tot een verbreding en verdieping van onze kijk op de menselijke geschiedenis.

De opbouw van het leerboek illustreert de opzet: een 'inleiding tot' en geen 'overzicht van'. De hoofdstukken zijn opgebouwd rond de grote vragen uit de wereldgeschiedenis:

- Een menselijke wereld: Hoe de mens uitgroeide van een bedreigde tot de meest succesvolle soort.
- Een natuurlijke wereld: Hoe de natuur de menselijke geschiedenis mee vorm gaf.
- Een agrarische wereld: Hoe landbouwsamenlevingen de menselijke geschiedenis een nieuwe wending gaven.
- Een politieke wereld: Hoe de mens zich organiseerde in steeds complexere bestuurssystemen.
- Een goddelijke wereld: Hoe de mens nieuwe religieuze en culturele zingevingspatronen ontwikkelde.
- Een gescheiden wereld: Hoe de voorbije eeuwen de trajecten van het 'Westen' en de rest van de wereld uit elkaar liepen.
- Een globale wereld: Hoe tegelijkertijd de wereld meer globaler werd.
- Een gepolariseerde wereld: Hoe die wereld werd en wordt getekend door divergerende patronen van rijkdom, armoede en ongelijkheid.